

Модули на УНИЦЕФ за приобщаващо образование, Обучение за обучители

Връзка между теория и практика

Встъпителен модул

юни, 2015 г.

© Детски фонд на ООН (УНИЦЕФ), 2015 г.

За автора: Този продукт е резултат на сътрудничество между регионалното представителство на УНИЦЕФ за ЦИЕ/ОНД, националното представителство на УНИЦЕФ за Бивша югославска република Македония и Цюрихския университет за преподаватели.

Автори: Джудит Холенвегер, със съдействието на Пола Ф. Хънт и Нора Шабани.

За възпроизвеждане на която и да е част от тази публикация е необходимо разрешение. Такова свободно ще получават образователни институции и организации с нестопанска цел. От останалите ще се събира малка такса.

Координация: Пола Фредерика Хънт

Редакция: Стивън Бойл

Оформление: Камила Тюв Етнан

За контакти: Division of Communication, UNICEF,
Attn: Permissions, 3 United Nations Plaza, New York,
NY 10017, САЩ, тел.: 1-212-326-7434;
имейл: nyhqdoc.permit@unicef.org

Въведение	5
Предистория и контекст	5
Приобщаващо образование в региона на ЦИЕ/ОНД	5
Приобщаващо образование в контекста на УНИЦЕФ	6
Цел на разработване на модулите	7
Терминология	8
Основни предпоставки на модулите за приобщаващо образование	8
Основан на човешките права подход	8
Право на достъп, участие и постижения	8
Зачитане на индивидуалните права и прогресивна реализация	8
Информация за основания на правата подход	9
Ученето като социален процес	9
Ученето е резултат от взаимодействието с околните и света	9
Компетентности	10
Ситуационен подход	10
Учене в училище	12
Организационни принципи и модели в модулите	13
Жизнен цикъл	13
Разрешаване на проблеми	15
Тристепенен модел на системи за подпомагане	16
Компетентности на учителя	17
Участие	19
Системи и хора	22
Модел на теория на дейността	23
Използване на модулите	25
Какво трябва да имат предвид учителите	25
Методология на модулите	27
Структура на дейностите	28
Адаптиране на модулите към националния контекст	30
Общ преглед на трите модула	30
Модул 1: Приобщаващо образование – визия, теория и концепции	30

Раздел 1.1: Въведение в приобщаващото образование.....	30
Раздел 1.2: Лично професионално развитие	30
Раздел 1.3: Подкрепа на разнообразието сред учениците	30
Раздел 1.4: Подкрепа за всички ученици.....	31
Раздел 1.5: Работа с другите	31
Модул 2: Съвместни усилия за създаване на приобщаващи училища	31
Раздел 2.1: Комуникация за изграждане на взаимоотношения.....	31
Раздел 2.2: Установяване на пречките пред участието.....	31
Раздел 2.3: Сътрудничество за преодоляване на пречките пред участието....	31
Раздел 2.4: Създаване на екипи и съюзи за приобщаване	32
Модул 3: Създаване на благоприятна среда за персонализирано учене.....	32
Раздел 3.1: Анализирание на учебните ситуации при децата и младежите.....	32
Раздел 3.2: Разработване на ефективни цели	32
Раздел 3.3: Адаптиране на ситуацията към изискванията на ученика.....	32
Раздел 3.4: Разработване на практики в подкрепа на всички учещи.....	32

Въведение

Предистория и контекст

Приобщаващо образование в региона на ЦИЕ/ОНД

Убеждението, че всяко дете има право на качествено образование, което защитава и поощрява неговото достойнство и оптимално развитие, е залегнало в основания на човешките права подход на УНИЦЕФ към образованието. За да научите повече за концептуалната рамка на УНИЦЕФ за приобщаващо образование, вижте публикацията [The Right of Children with Disabilities to Education: A Rights-Based Approach to Inclusive Education](#). Качественото образование е право на всяко дете. *Конвенцията за правата на детето (КПД)* и *Конвенцията за правата на хората с увреждания (КПХУ)* ясно изразяват целта за гарантиране на качествено образование за всеки и значението на холистичната подкрепа за разгръщане на потенциала на всяко дете. Качествено образование се постига само когато всяко едно дете, включително децата от маргинализираните и изключените групи, е в училище и получава качествено образование, което му е необходимо в живота.

Независимо от усилията на УНИЦЕФ и напредъка по отношение на универсалното образование, разликата в нивото на образование на децата от държавите с ниски/средни и държавите с високи приходи остава, като има много деца, които в края на втори клас не могат да четат и скоро след това отпадат от началното образование или завършват, но остават неграмотни.

Не е изненада фактът, че в много от държавите от региона на Централна и Източна Европа и Общността на независимите държави (ЦИЕ/ОНД), независимо че целите за универсално образование/Цел 2 на хилядолетието за развитие често се смятат за постигнати и достъпът до образование напредва стабилно, това не важи за достъпа до знания. В действителност глобална оценка на Child Friendly Schools (CFS) („Училище, приятел на детето“) от 2007 г. показва, че все повече държави възприемат принципите на CFS в рамките на реформите на системите си, но неравенството сред децата в най-неравностойно положение е налице и продължава да нараства. Освен това откакто държавите от ЦИЕ/ОНД започнаха да участват в международното оценяване на учениците, стана ясно изключително ниското качество на образование в тези държави.

Нарастващото безпокойство относно качеството на образованието и увеличаващият се дисбаланс в региона на ЦИЕ/ОНД провокираха УНИЦЕФ да търси факторите, които възпрепятстват успешното внедряване на принципите на CFS. Много са предизвикателствата в региона. Някои от тях са: 1) осигуряване на достъп и равенство; 2) по-добри учебни резултати; 3) предотвратяване на въздействието на извънредните ситуации върху достъпа на децата до образование; и 4) повишаване на ефективността от финансиране и управление.

В региона, независимо от разнообразните усилия и прогресиращата универсалност на образованието, децата от етническите и езиковите малцинства, децата с увреждания, юношите, децата на възраст между три и шест години, както и някои момичета, продължават да бъдат маргинализирани, изключвани от образователните системи, а често също така биват и пренебрегвани или смятани за невидими.

През последните няколко десетилетия тече голяма трансформация в нагласите и концептуалните парадигми, определящи приобщаването на хората с увреждания – от медицински и защитен модел към социален и приобщаващ модел, фокусиран върху правата, равните възможности и пълноценното участие на хората с увреждания в социалния и икономически живот на обществото. През 2008 г. ООН приема Конвенцията за правата на хората с увреждания и много държави от региона на ЦИЕ/ОНД я подписват и/или ратифицират, с което признават правото на хората с увреждания на семеен живот, образование, здраве, рехабилитация, работа и заетост и социална грижа, както и участие в културния живот, отдих и спорт.

Държавите от региона на ЦИЕ/ОНД непрекъснато предприемат системни реформи, свързани с приобщаващото образование, а обучението на преподавателите е един от главните приоритети. Бившата югославска република Македония е една от първите държави, които стартират процес по разработване на методика за обучение на преподаватели на работното място с цел систематизиране на приобщаващото образование. Процесът включва разработването на пет модула за обучение на преподаватели на работното място и включване на Международната класификация на функционирането, уврежданията и здравето – версия за децата и младежта на Световната здравна организация (ICF-CY) като рамка за сътрудничество с други сектори.

Серията обучения за преподаватели на работното място, проведени в Бившата югославска република Македония през 2014 г., откликват на нуждите, установени в региона на ЦИЕ/ОНД, като се има предвид, че повече от половината от националните представителства на УНИЦЕФ и правителствените партньори са изразили интерес към провеждане на обучения за преподаватели на работното място, които имат холистичен характер и са базирани на биопсихосоциалния модел на уврежданията.

В резултат на това националното представителство на УНИЦЕФ за Бившата югославска република Македония и регионалното представителство за ЦИЕ/ОНД извършват цялостна ревизия на първоначалните модули за обучение на обучители по приобщаващо образование на национално ниво и разработват подходяща система от модули за приложение на регионално ниво. „Обучението за обучители“ вече е на разположение във всички заинтересовани национални представителства от региона на ЦИЕ/ОНД, като идеята е те да бъдат ангажирани в усилията за подготовка на учителите по систематичен и устойчив начин (едновременно предварително и на работното място).

Приобщаващо образование в контекста на УНИЦЕФ

Приобщаващо образование е широко понятие, включващо всички групи деца. Образователните програми на УНИЦЕФ включват всички групи деца, като особено внимание се обръща на децата в риск от отпадане от образователната система.

Добрата новина е, че има ефективни начини за формиране на приобщаващи общества, в които децата с или без увреждания могат да упражняват правата си, включително и правото на качествено образование, наравно с връстниците им без увреждания. Някои от тези начини ще бъдат разгледани в рамките на това обучение, а много други са предмет на бъдещи дискусии, като от съществено значение е физическите, поведенческите и политическите бариери, включително негативните нагласи и дискриминацията, да бъдат анализирани и превъзможнати. За допълнителна информация вижте публикацията на ЮНЕСКО [Guidelines for Inclusion](#).

Съгласно КПР, КПХУ и мисията на УНИЦЕФ приобщаващото образование е подходът на УНИЦЕФ за гарантиране на качествено образование за всяко дете. В [Декларацията от Саламанка](#) се посочва, че приобщаващото образование насърчава „признаване на нуждата от полагане на усилия за създаване на „училища за всички“ - институции, които уважават различията, подпомагат ученето и подкрепят индивидуалните нужди“ (стр. 2). Приобщаващото образование е процес, който поставя на първо място благоденствието на всички ученици и принципно представлява непрекъснат процес.

Съгласно основания на човешките права подход ВСИЧКИ деца имат право на приобщаващо образование. Като се позовава на КПР, КПХУ и мисията на УНИЦЕФ, както и на ангажимента на организацията за равенство, УНИЦЕФ се застъпва за укрепване на образователните системи с цел затвърждаване на приобщаващия им характер, за да се гарантира, че всяко дете получава качествено образование. УНИЦЕФ често работи съвместно с правителства, дарители и граждански организации, за да гарантира упражняване на правото на децата с увреждания на образование в максимално приобщаваща среда. Налице са ефективни средства за формиране на приобщаващи

общества, в които децата с или без увреждания могат равностойно да упражняват правата си, включително правото на качествено образование. За повече информация относно основания на човешките права подход на УНИЦЕФ към приобщаващо образование вижте Брошура 1 от поредицата на УНИЦЕФ [A Rights-Based Approach to Inclusive Education for Children with Disabilities](#).

Цел на разработване на модулите

Целта на модулите е да се положи основата на обучение по приобщаващо образование съгласно базиран на човешките права подход. Учителите са агенти на промяната и са главни действащи лица в процеса на социално приобщаване и насърчаване на участието и ученето на всички деца. Модулите са базирани на предпоставката, че налице вече има достатъчно данни, инструменти и насоки и те трябва да се използват, когато и където е уместно и полезно.

Не липсата на налична информация е това, което пречи на училищата и образователните системи, а липсата на опит за практическо прилагане на тези знания. Модулите са разработени така, че да са подходящи за различни видове обучение, в различен момент от професионалната кариера на учителя. Съдържанието и дейностите са достатъчно гъвкави, за да позволят адаптиране според участниците – за студенти по педагогика, за преподаватели в начален етап от кариерата, за непрекъснато професионално развитие и за подготовка на преподавателите за обучители или ментори.

За да станат агенти на промяната и да подпомагат социалното приобщаване, преподавателите трябва да развият своите и тези на училището си способности за работа с различни групи ученици, да гарантират участие и да насърчават ученето. Човек лесно може да се обърка при наличие на толкова много публикации, насоки, примери за добри практики и инструменти за развитие на приобщаващото образование. Основната цел на тези модули за обучение не е да представят още информация, а да помогнат на участниците да си изработят „вътрешни ориентири“, които да ги водят по пътя към приобщаващото образование. Участниците трябва да придобият компетентност за разбиране на собствената си ситуация и да позиционират идентифицираните проблеми в по-широкия контекст на приобщаващото образование. Идеята е, че когато са по-ориентирани, те ще имат по-добра отправна точка за инициране на промени, които ще доведат до желаните резултати – без негативни странични ефекти.

Модулите са разработени на базата на основни предпоставки, които са важни за приобщаващото образование. Където е възможно, тези основни предпоставки са включени в модулите, като се има предвид ограниченото налично време, ограниченият набор от методи и почти неподлежащият на персонализиране контекст на обученията. Модулите и разделите например са организирани по групи дейности, за да се наблегне на важността от активното участие. Използват се вече наличните знания и се подпомага взаимното учене. Знанието се представя като нещо, което по-скоро трябва да се обогатява, споделя и съпоставя, вместо само да се представя като съвкупност от теории, концепции и методи. Затова и модулите наблягат на въвеждането и прилагането на общи основни принципи, базови модели и процедури, които да се използват в различните сценарии. Те са достатъчно гъвкави, за да се адаптират към местните нужди, и в същото време толкова категорични, колкото е необходимо, за да поддържат обща идентичност на местата.

Модулите са опит да се подходи към *участниците като към учещи се субекти*, хора от практиката и носители на знание и опит, от които другите могат да черпят ползи – *участниците като учители*. В зависимост от участниците техните съвместни усилия може да са насочени към учене, споделяне на опит или съвместно разработване на нови знания. Според конкретните цели обучителят трябва да доразвие модулите, като предложи персонализирани сценарии и възможности.

Модулите нямат фиксиран график и продължителност на отделните раздели и дейности. Обучителят трябва да сам да реши според това колко време ще му е необходимо за всяка от

дейностите. Като предлага материали за подготовка и разглеждане на практически случаи, като насърчава активно обсъждане на професионалния опит на участниците и обогатява моделите с концептуална информация, учителят може значително да разшири обхвата на всяка от дейностите. Независимо от препоръките за ползване на други материали и инструменти за обучение, учителят сам решава какво друго да включи във всяка от дейностите и с каква цел.

Терминология

За да се направи съдържанието максимално достъпно, в модулите са използвани концепции и термини, които са добре познати на УНИЦЕФ и нейните партньори. Това се вижда и от основните предпоставки, описани в следващия раздел.

В модулите се обръщаме към *учители* и *участници*, за да уточняваме тяхната конкретна роля в описаните дейности, тъй като и учителите, и участниците могат да са учители, работещи в различна среда (и/или на различни позиции). Обучението за преподаватели се използва като общ термин за всички учебни дейности в рамките на професионалния живот на учителя. Под *обучение* се имат предвид всички модули, като модулите трябва да се разглеждат само като част от общия процес на учене за придобиване на умения за практикуване на приобщаващо образование.

Ако в даден момент решите, че искате да се върнете към началото на този модул, просто щракнете върху изречението „Встъпителен модул: Връзка между теория и практика“ или върху „Модули на УНИЦЕФ за приобщаващо образование, Обучение за учители“ в горната част на всяка страница и ще бъдете пренасочени към съдържанието.

Основни предпоставки на модулите за приобщаващо образование

Следните предпоставки трябва да бъдат представени, тъй като те важат и за трите модула, включително как ще се използват и какво друго е необходимо да се направи – освен самото провеждане на модулите – в подкрепа на приобщаващото образование.

Основан на човешките права подход

Право на достъп, участие и постижения

Модулите са съставени на базата на основан на човешките права подход. Всички деца имат право на достъп, участие и ползи от качествено обучение, което е съобразено с техния живот, интереси и стремежи. *Достъп и участие* отразяват правото на достъп и правото на участие в процесите на качествено образование. *Постигане* или придобиване на образование, представлява правото на свободно бъдеще и реализиране на потенциала или усъвършенстване на уменията. Придобиването на образование и успешният преход към зряла възраст са резултат от взаимодействието между зачитането на индивидуалните права и прогресивната реализация. За повече информация вижте Брошури 1 и 3 от поредицата на УНИЦЕФ [A Rights-Based Approach to Inclusive Education for Children with Disabilities](#).

Зачитане на индивидуалните права и прогресивна реализация

Философията и съдържанието на модулите се базират на Конвенцията за правата на детето и Конвенцията за правата на хората с увреждания. И двете конвенции подчертават важноста на участието и овластяването, както и необходимостта от създаване на благоприятна среда. За да се упражняват индивидуалните права на всички деца, те трябва да се зачитат от хората във властта и прогресивно да се реализират чрез инвестиции в политики, стратегии, структури и процеси. В това е и идеята на *индивидуалните права и*

прогресивната реализация. Прогресивната реализация изисква иницирането на процеси на промяна. Модулите за приобщаващо образование трябва да се възприемат като един от много инструменти за прогресивна реализация. Подготовката и овластяването на учителите във връзка с приобщаващото образование са изключително важни, но не бива да се пренебрегват и други действия, свързани с процесите на промяна в училищата и общностите.

Информация за
основания на
правата подход

Информация за основания на правата подход към образованието може да се намери навсякъде (вж. и въведението към този модул). От особено значение е публикацията на УНИЦЕФ [The Right of Children with Disabilities to Education: A Rights-Based Approach to Inclusive Education](#) и Брошура 1 от поредицата на УНИЦЕФ [A Rights-Based Approach to Inclusive Education for Children with Disabilities](#).

Ученето като социален процес

Ученето е резултат
от
взаимодействието с
околните и света

Ученето не е нещо, което възниква в изолираните мисли – то винаги е резултат от взаимодействието на индивида със света, особено със социалния свят около нас. Ученето е активен процес, то не е просто пасивно приемане на информация. Малките деца учат посредством пряко ангажиране в дейности, чрез които придобиват умения, например да ходят.

Целта на тази дейност е да усвоят уменията и те получават незабавно удовлетворение, когато я постигнат. С порастването децата попадат в учебни ситуации, в които дейностите вече не им носят незабавно удовлетворение, но допринасят за постигането на по-абстрактни и по-малко осезаеми цели, например да четат, да смятат или да се владеят. Тези цели сами по себе си имат край – например участие в училище, намиране на работа или умение за четене стихове. Затова ученето с някаква цел изисква мотивация и воля, както и способност за самоконтрол и осъществяване на връзка с околните. В този процес децата не само придобиват умения, но и научават неща за себе си и за околните. Как децата учат и къде учат е също толкова важно, колкото и какво учат. За повече информация относно ученето като социален процес вижте Брошура 12 от поредицата на УНИЦЕФ [A Rights-Based Approach to Inclusive Education for Children with Disabilities](#).

Ученето означава да
си член на общност

Ученето значи придобиване на знания, но значи също и участие в обучаващата се общност и създаване на ново знание чрез използване на творчески умения и потенциал за иновации. Преподавателите трябва да създават среда за учене, която подпомага тези процеси. Много зависи от разбирането на учителите за *учене*, тъй като това ще се отразява на учебните ситуации, които създават. Изолират ли учениците, или насърчават ученето в екип? Споделят ли твърдението, че ученето основно е умение за възпроизвеждане на знанието, точно както е преподадено? Как разбират знанието – като нещо, което може да бъде записано, или като нещо, което трябва да се извърши? Затова е важно да се постигне обща представа за ученето, която е съвместима с целите на основан на човешките права подход за приобщаващо образование.

Хората се учат най-
добре от хора с
подобни интереси

Модулите са базирани на предположението, че *учим най-добре от хора, които са различни от нас, но са ангажирани със същите дейности* и споделят същите интереси или се опитват да разрешават подобни проблеми. Затова групите, състоящи се от различни участници, имат по-голям шанс да се възползват взаимно от опита и знанията си, ако могат да бъдат обединени около една обща цел. Това в действителност е и най-мощният аргумент на приобщаващото образование, защото потенциално обогатява учебния процес в полза на всички участници. *Установяването на обща цел* и предприемането на съвместни начинания е едно от условията за създаване на обучаваща се общност. Друго условие е *доверието* между обучаващите се и увереността, че нещо може да се създаде в резултат на общите усилия. И третата предпоставка е да се подпомогнат обучаващите се да създадат общност, която е *взаимно ангажирана, или с други думи*, чрез сътрудничество и споделено участие. Приобщаващото образование представлява подпомагане на процеса на учене и участие и създаване на благоприятна среда. Затова е изключително важно учителите да могат да подкрепят усилията на обучаващите се да създадат

обучаваща се общност.

Компетентности

Ученето придобива смисъл чрез действия

Ако ученето се съчетава с практиката чрез действия и намира отражение в поведенческите промени (а не само във възпроизвеждане на знания, запаметяване на отговори и прилагане на алгоритми), учителите трябва да използват различни стратегии за улесняване на учебния процес и отчитане на постигнатите резултати. Приобщаващото образование представлява процес на създаване на учебни ситуации, в които всички деца имат възможност да научат нещо, което ще им бъде полезно в живота. Традиционните учебни планове са организирани по учебни предмети и включват указания за учителите какво съдържание да преподават. Този подход се базира на убеждението, че само някои деца могат да покрият всички изисквания и да продължат така докрай, за да се превърнат в елита на нацията. Образованието се използва като процес на предварителен подбор и не се обръща много внимание на това какво се случва с децата, които не успяват да покрият изискванията на учебната програма. Този подход към образованието не може да се сравнява с основания на човешките права подход.

Придобиване на ключови компетентности за цял живот

Социална справедливост в образованието означава, че всяко дете е в центъра на процеса на преподаване/учене, а не на учебната програма. Образованието означава да позволим на децата да станат отговорни граждани, а не да създаваме ограничен брой елитни членове на обществото и голяма група неуспешни ученици. Подходът за учене през целия живот помага да се предвиди какво трябва да учат децата, за да могат да навлязат подготвени в зрялата възраст. Ясно е, че учебните предмети играят незначителна роля в живота на повечето възрастни и допринасят малко за разрешаването на житейски проблеми. Затова е важно да се използва компетентностният подход. *Компетентност* е способността ефективно и ефикасно да се изпълняват дейности. Компетентностите са показани в различни ситуации или контекст; те обхващат знания, умения, нагласи и други способности, необходими за изпълнение на конкретни действия. Компетентност означава ефективно използване на знания, умения и нагласи в конкретни ситуации. Компетентностите са резултат от стратегиите за разрешаване на проблеми, приложени в реални ситуации от живота.

Компетентностен подход към модулите

Приобщаващото образование изисква компетентностен подход към ученето и участието. Училищата и образователните системи трябва да дават насоки чрез определяне на ключови компетентности. Те могат да се трансформират в персонализирани планове за учене, които да отговарят на образователните потребности на всички деца. Модулите използват компетентностен подход както за обучението на ученици, така и за обучението на учители. Подход, обхващащ целия жизнен цикъл, се прилага и за учителите, и за учениците. Модулите могат да се използват за професионалното развитие на учителите, като се адаптират към конкретните нужди от обучение на участниците. Профилът на приобщаващия учител, разработен от Европейската агенция за специални потребности и приобщаващо образование, представлява обща рамка, която учителите могат да използват. Определенията за компетентностите на учителя са посочени в Модул 1, когато се разглежда професионалното развитие на учителите.

Ситуационен подход

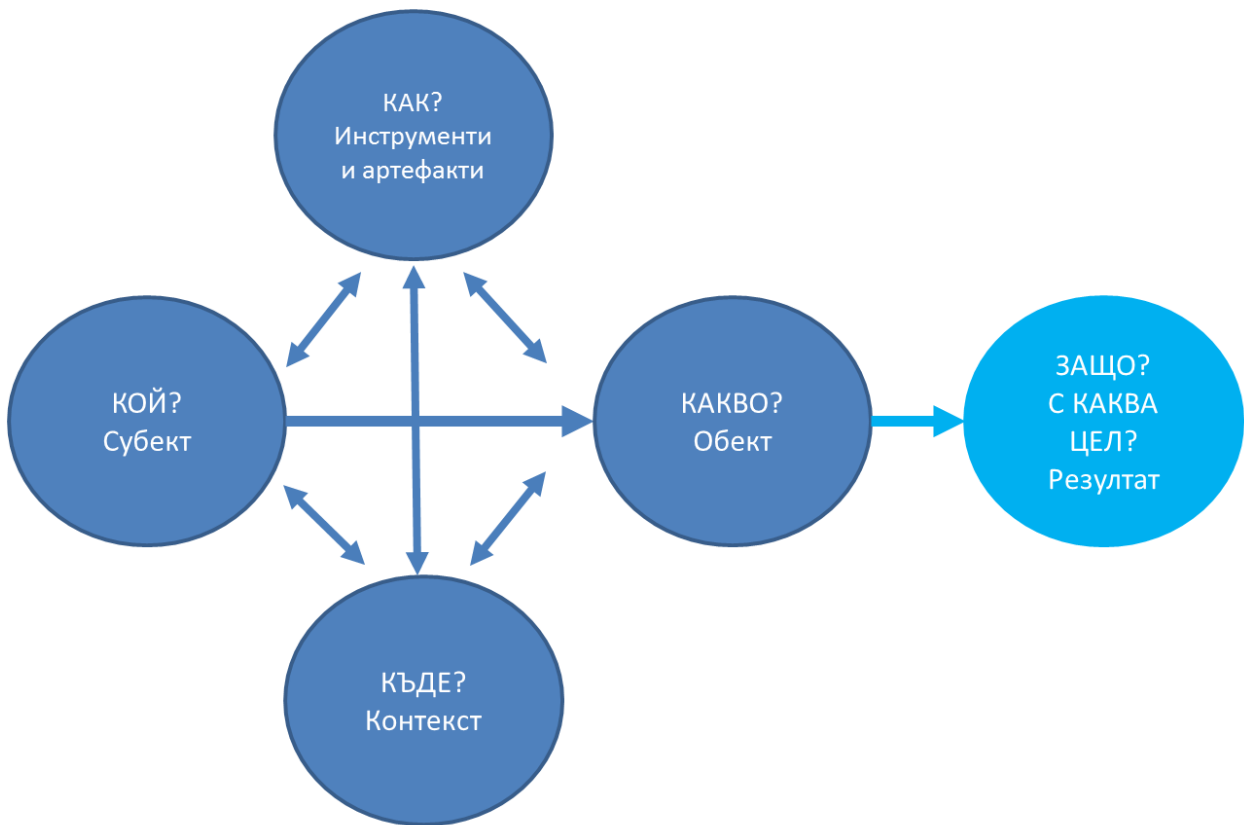
Компетентните действия се проявяват в различни ситуации

Компетентностите отразяват ученето и са демонстрирани в различни ситуации или контекст. Самото учене се осъществява чрез ситуации, които винаги имат връзка с по-широкия социален контекст. Децата пренасят в училище своите собствени житейски ситуации. Когато има разминаване между ситуацията от личния живот на децата и ситуацията,

създавани в училище, има голям риск от изключване. Действията се случват в рамките на конкретна ситуация и трябва да се адаптират към нея. За приобщаващото образование е важно да има разбиране на ситуациите и тяхната същност, за да се създават ситуации, които улесняват ученето. Затова и модулите са разработени чрез ситуационен подход и имат за цел да насочат вниманието на участниците и учителите към ситуации, в които фокусът е върху изпълнението на задачата, а не върху самата нея. Това е залегнало и в основната структура и организация на модулите, които са разработени около дейности, свързани с определена цел и провокиращи определени ситуации, в които участниците трябва да разсъждават, взаимодействат и предвиждат.

Моделът „Теория на дейността“ за анализ на ситуации

Като модел за анализиране на дейности, извършвани в конкретен контекст или ситуация, е използван опростен *модел на теория на дейността*, представен в Модул 1. Моделът може да се използва за описание на дейности в различни ситуации – той служи за анализиране на елементарни действия, извършени в рамките на пет минути, но също така и за анализиране на живота на децата в училище. Определения и допълнителни разяснения ще намерите в следващия раздел и в Модул 1.

Модулите използват ситуационен подход

Ситуационният подход е залегнал в начина, по който са разработени модулите. Дейностите създават ситуации, а целта винаги е ясно формулирана, за да помогне на учителя и участниците да се ориентират в действията си. Модулите са базирани на модела на теория на дейността, като чрез него се осигурява фокус върху ситуациите. Моделът е

представен в Модул 1, а след това намира приложение в различни случаи за анализиране или планиране на ситуации. Ситуационният подход е *организационен принцип*, прилаган непрекъснато, за да предоставя на участниците повече възможности за използване на ситуационно ориентиран начин на мислене. Ако задачата е учителите да създават благоприятна среда, те трябва да могат да анализират ситуации, свързани с ученето, и да ги адаптират към изискванията за обучение на

техните ученици. Това изисква *разбиране за ситуациите* и умения за *разрешаване на проблеми*.

Учене в училище

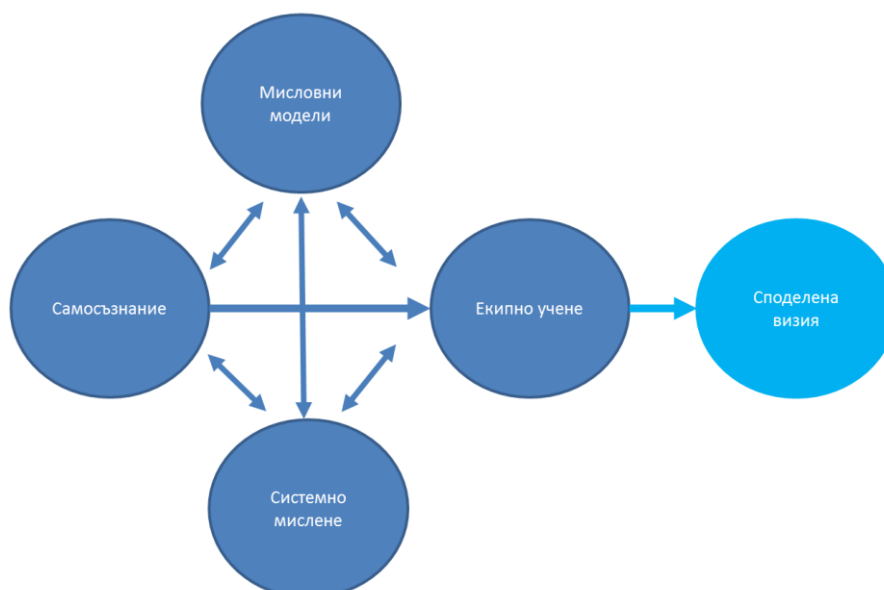
Образованието през погледа на децата

Приобщаващото образование означава да се разглеждат училищата през погледа на децата, като на първо място се поставят техните интереси и се гарантира участие и учене. Училищата са институции с противоречиви социални функции: осигуряват възможно най-добро образование за всички, пресъздават структури на властта в обществото, предлагат диференциално разделение на възможностите и шансовете в живота. Самите учители се сблъскват с противоречиви очаквания и мотивации, които често предизвикват дилеми. Тези дилеми са най-осезателни при деца, за които се счита, че имат проблеми с ученето и участието. Този тип дилеми трябва да се приемат изключително сериозно, като им се отделя достатъчно време за обсъждане винаги когато има нужда в хода на взаимодействията. Приобщаващият учител умее да балансира противоречивите цели, като ги разяснява и подрежда по приоритет в контекста на по-широката визия или общата цел. Организационните принципи, използвани в тези модули, и дейностите, насочени към създаване на визия, имат за цел да подпомогнат развитието на нужните компетентности.

Училищата като учещи организации

Приобщаващото образование не е свързано само с отделните учители, то се отнася и до училищата като организации и общности. За да се укрепи капацитетът на училищата да използват ефективно противоречивите цели, са необходими професионалисти, които гледат на училищата като на учещи организации и виждат себе си в ролята на агенти на промяната и развитието. Модулите са организирани по начин, който улеснява придобиването на подходящи компетентности и осигурява необходимите инструменти за училищата да участват в този процес. За да се превърне една организация в учеща, тя трябва да владее следните пет аспекта, свързани с ученето: (1) способност за разработване на споделена визия, (2) ефективно използване на споделени мисловни модели, (3) самосъзнание за всички участници, (4) капацитет за екипно учене и разрешаване на проблеми, както и (5) системно мислене или разбиране на сложни ситуации. В модулите се обръща внимание на тези способности и се дават възможности за развиването им.

Тези пет аспекта са представени в модела на дейността:

Организационни принципи и модели в модулите

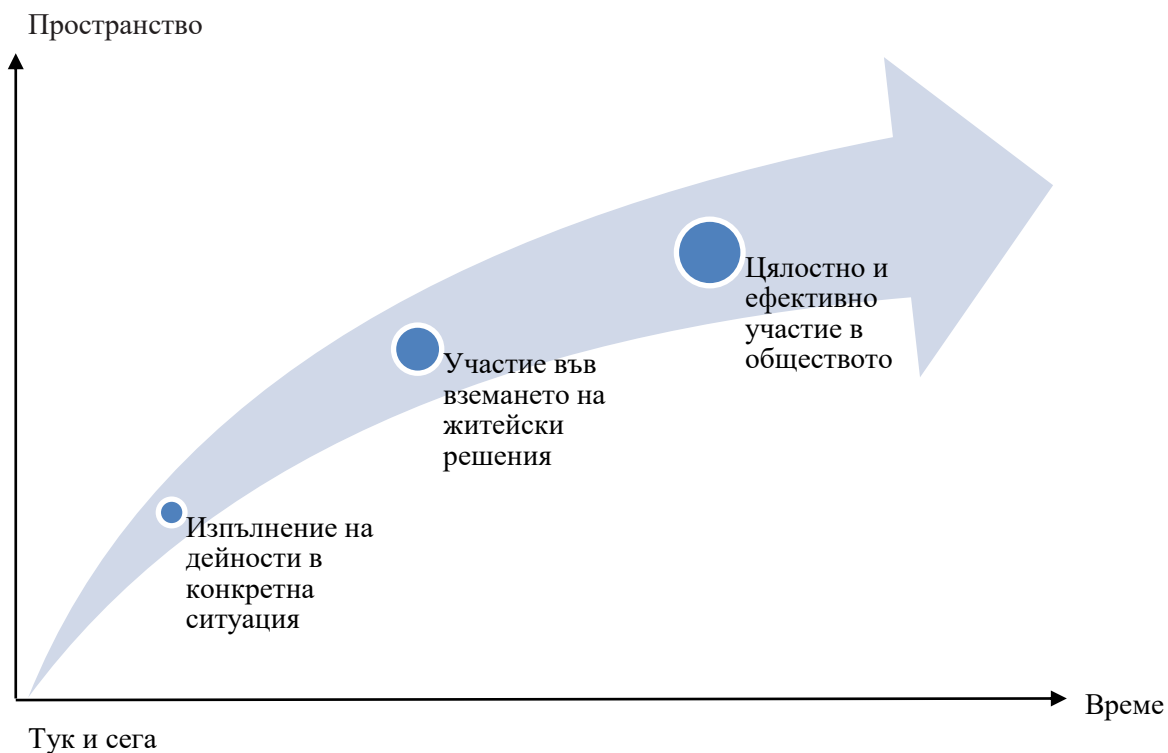
Жизнен цикъл

Образование за живота

Подходът, основан на *жизнения цикъл*, отразява съвременни взаимодействия и дейности в контекста на развитието на личността през целия живот. Той насърчава ученето през целия живот не само като необходимост, но и като траектория на учене, към която училищата трябва да дадат своя ползотворен принос. Подходът, основан на *жизнения цикъл*, се фокусира върху траекториите за развитие и търси начини да им въздейства положително, за да гарантира устойчивост и положителни дългосрочни резултати. За да се вземат предвид животът на ученика или професионалният живот на учителя, трябва да са налице умения за свързване на текущите действия с резултати, които са далеч във времето (в бъдещето) и пространството (социални измерения или сфери на живот извън училище). За това много помага и съсредоточаването върху ключови компетентности, които могат да се придобият при определени условия, а в последствие да се използват в друга социална среда.

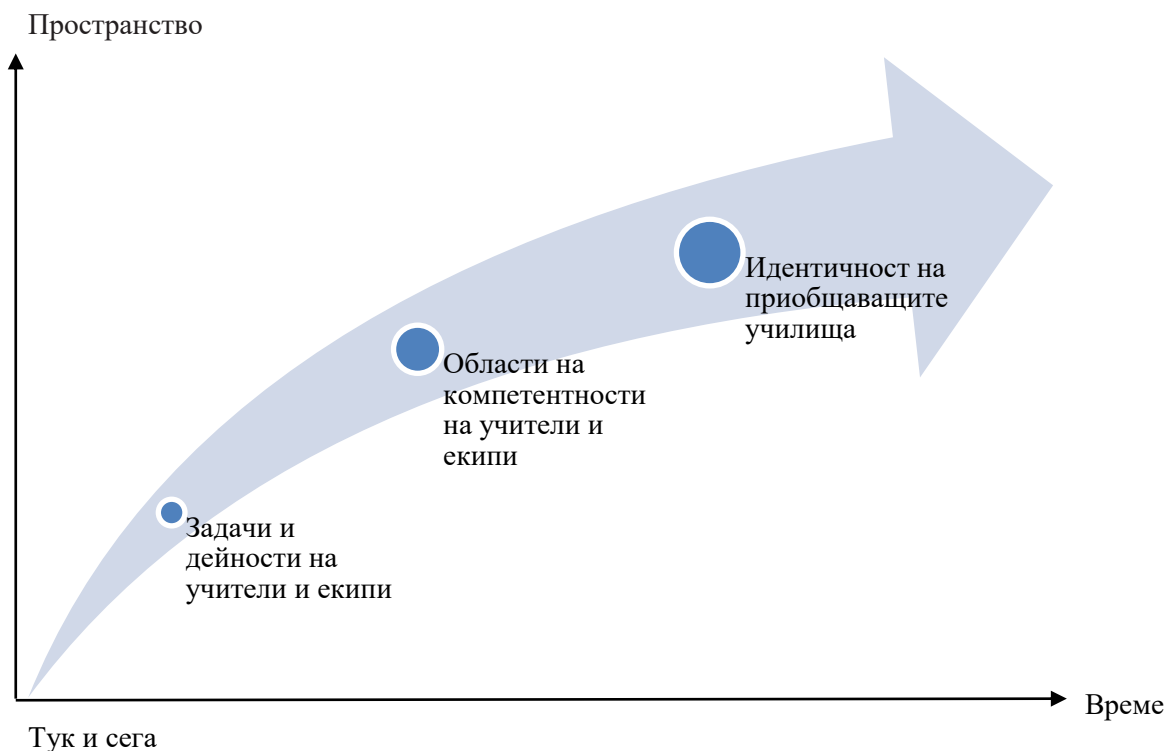
Действия сега с мисъл за бъдещето

Приобщаващите училища трябва да могат да разбират как решенията, взети „тук и сега“, влияят в дългосрочен план на живота на децата и младежите. Учителите трябва да са запознати с това, за да могат да осмислят евентуалните последици от своите действия и където е необходимо, да предлагат алтернативи. Тяхна отговорност е да оставят отворени опциите за бъдещето на децата (вж. основания на правата подход), а не да ограничават бъдещите им възможности чрез възпрепятстване на участието им. Целта на приобщаващото образование е децата да могат да достигнат своя максимален потенциал (вж. КПХУ). Тъй като никой учител не знае до какво ще доведе ефективното участие в далечното бъдеще, тези дългосрочни образователни цели и намерения трябва да бъдат разбити на по-средносрочни и по-краткосрочни задачи.

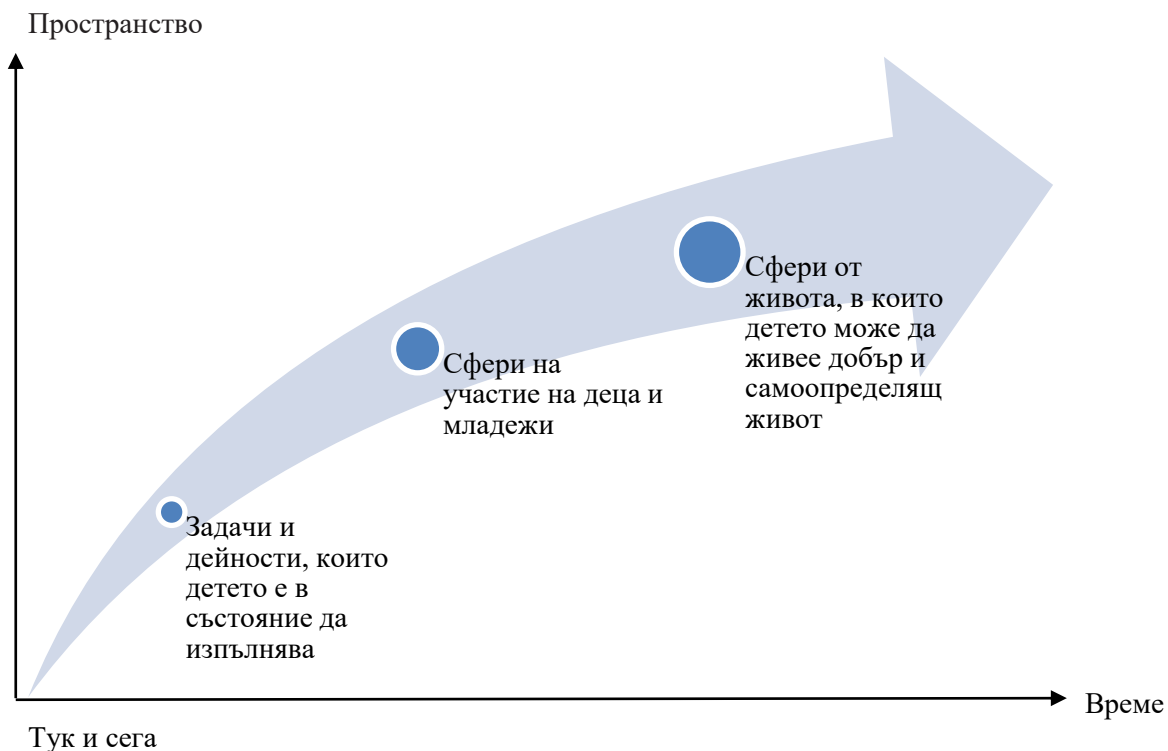
Разширяване на мисленето във времето и социалните измерения

Понятието „тук и сега“ винаги е обвързано с време и пространство. Но то може да бъде разгърнато както в други ситуации или социални пространства, така и в бъдещето. Приобщаващите училища и приобщаващите учители са в състояние да осмислят колко са важни сегашните действия и дейности при други социални условия (трансфер и използване на компетентностите), а също и за бъдещето (развитие на компетентности). Това е нещо, с което учителите се сблъскват при планиране на образователната дейност, а също и когато трансформират училището си в приобщаващо училище.

Непосредствено настояще и далечно бъдеще

Следната графика подчертава връзките между непосредственото настояще и далечното бъдеще, като предлага мисловен модел за различни социални измерения (среди). Тази идея е залегнала и в модела за компетентностите на учителите, представени в модулите. Освен това в нея са посочени фокусните точки за идентифициране на нивата, на които ситуацията могат да се анализират чрез модела на дейността:

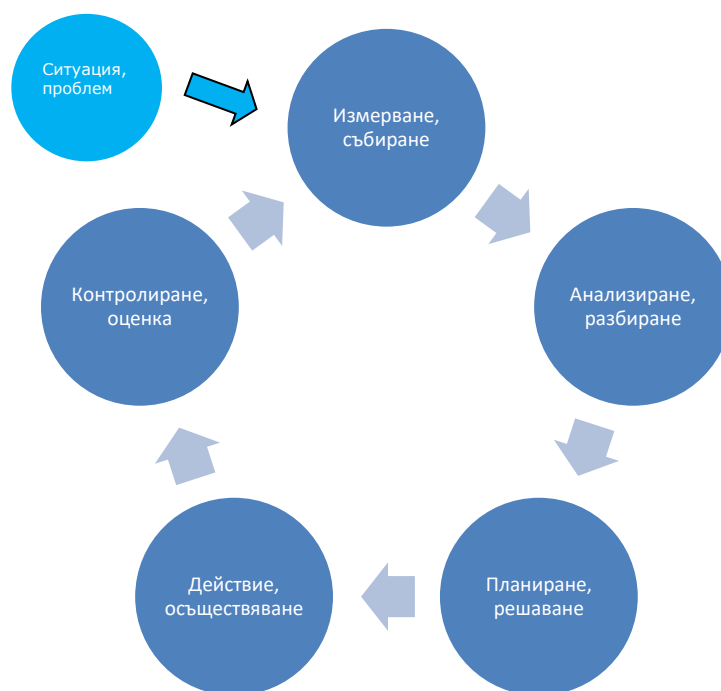
Нови подходи към време и пространство

Традиционните училища имат стандартизиран подход към времето и пространството: времето е разделено на отрязъци от приблизително 50 минути, а пространството – на еднакво оразмерени класни стаи, най-общо подредени с чинове в редици. Приобщаващите училища трябва да преосмислят тези мерки и да разгледат същността на онези подходи към ученето, които биха разнообразили процеса така, че да е от полза за всички деца и младежи.

Разрешаване на проблеми

Ученето е разрешаване на проблеми

Създаването на приобщаващо училище означава разрешаване на набор от проблеми и преодоляване на бариери и трудности чрез намиране на нови решения. В основата си ученето е разрешаване на проблеми, събирането на информация е само първата стъпка от процеса. Тъй като разрешаването на проблеми е особено важна дейност, тук представяме общ модел, който ще се използва във всички модули. Първо трябва да се разбере самата ситуация или да се идентифицира проблемът (ситуация, проблем). След това обикновено се пристъпва към намиране на допълнителна информация и събиране на различни гледни точки или мнения на различни хора (измерване, събиране). Тази информация трябва да се анализира и разбере, а след това да се организира поредица от мероприятия за осмисляне с цел интегриране на информацията и добиване на по-точна представа за проблема (анализиране, разбиране). Следващата стъпка е да се разработят различни решения и сценарии за справяне с проблема (планиране, решаване), от които накрая трябва да се избере едно и да се реализира (действие, осъществяване). Последен етап от цикъла на вземане на решение е оценка на постигнатото спрямо намеренията и планираните резултати (контролиране, оценка).

Експанзивно учене

Експанзивното учене не е нищо по-различно от усъвършенстване на уменията за разрешаване на проблеми с цел ефективно и пълноценно участие в живота. За съжаление, много ученици прекарват повечето време в дефанзивно учене, като изграждат защитни механизми и се учат да избягват предизвикателствата с цел поддържане на собственото си самоуважение или чувство за идентичност. По този начин учениците попадат в омагьосания кръг на научената безпомощност или отрицателното взаимодействие с учители и съученици.

Разрешаването на проблеми като принцип на модулите

Цикълът на разрешаването на проблеми се използва и в трите модули, за да подпомогне структурирането и планирането на учебните процеси (цикъл на учене). Той може да се прилага при учене и разрешаване на проблеми както с ученици, така и с учители. Ученето трябва да се възприема като цялостен процес на разрешаване на проблеми. То може да се свърже и с петте принципа на преподаване: *ангажиране* (установяване на проблема или предизвикателството), *проучване* (запознаване с проблема, наблюдение или събиране на повече информация, създаване на ново знание), *тълкуване* (възприемане и разбиране), *приложение* (прилагане на наученото в конкретни ситуации) и *оценка* (оценяване на ученето). Цикълът на разрешаване на проблеми има връзка и с Таксономията на Блум и различните цикли на действие, приложими при разработване на политики или осъществяване на други процеси на промяна.

Тристепенен модел на системи за подпомагане

Концепцията „реакция за намеса“

Приобщаващите образователни системи гарантират висококачествено преподаване за всички деца, но предвиждат също и мерки за определени групи деца, които се нуждаят от целеви интервенции или съдействия, както и за отделни деца, които се нуждаят от интензивни интервенции или съдействие, за да се гарантира тяхното участие и учене. В рамките на концепцията „реакция за намеса“ е съставена полезна графика („триъгълник на интервенциите“) с цел визуализиране на тези три групи в един модел:

Общ език

„Триъгълникът на интервенциите“ помага да се идентифицират различните групи деца, техните нужди от целева подкрепа, процента деца (със специални образователни потребности и/или деца с увреждания), които се очаква да има в дадена образователна система, както и условията, които училищата трябва да създадат, за да се гарантира благоприятна среда за всички деца. Освен това моделът би могъл да се използва от училищата за оценка на системите за подпомагане, за да се установи дали имат достъп до подпомагане, което им позволява успешно да приобщат всички деца и младежи.

Разликите между държавите и образователните системи

Групите деца, които попадат във втората степен („целеви интервенции“) се различават в отделните държави. Недостатъците, на които трябва да се обърне внимание, могат да се дължат на неразбиране на езика, на който се преподава, на принадлежност към социално маргинализирана група, на факта, че детето учи по-бавно или е ученик, чиито родители не са посещавали училище. Децата, които попадат в третата степен („интензивни интервенции“), най-общо са деца с увреждания, нуждаещи се от интензивно подпомагане, специално оборудване, експертна помощ или други мерки за гарантиране на тяхното участие в условията на приобщаващо образование.

Компетентности на учителя

Четири групи компетентности на учителя

Друг организационен принцип, залегнал във всичките три модула, е концепцията за компетентностите на учителите. Четири групи компетентности на учителя формират профила на приобщаващите преподаватели (вж. Европейската агенция за специални потребности и приобщаващо образование, „Профил на приобщаващите учители“): 1) подкрепа на разнообразието сред ученици, 2) подкрепа за всички ученици, 3) работа с другите и 4) лично професионално развитие. Въпреки че това е полезно при обсъждане на групите компетентности, не са дадени достатъчно указания как тези компетентности могат да се развият с времето и в рамките на професионалната кариера.

Режими на познание за насочване на действия

Различен мисловен модел е необходим, за да се обсъждат и споделят идеи за начина, по който разрешаването на проблеми и професионалното учене допринасят за изграждането на умения и повишаването на капацитета за създаване на приобщаващи класни стаи и училища. Разрешаването на проблеми „тук и сега“ става незабавно чрез разпознаване на често срещани модели, последвано от рефлексен отговор под формата на рутинни действия и контрол чрез ситуационна осведоменост (действия като коригиране на интонацията според нивото на шума в класната стая). Ако проблемът продължава, ситуацията се разглежда в по-широка перспектива, за да се предприемат съответните действия (действия в подкрепа на даден ученик). Ако проблемът не може да бъде разрешен чрез фокусиране върху дейностите, които са свързани с дадена ситуация, трябва да се обърне внимание на самата ситуация (действия като подобряване на взаимодействието със съученици). Тези различни режими на познание и практики са описани в таблицата по-долу (Egaut 2009, адаптирана от 2007 г.):

Тип процес	Режим на познание		
	Незабавен/Рефлекторен	Бърз/Интуитивен	Съзнателен/Аналитичен
Оценка на ситуацията	Идентифициране на модела	Дискриминация	Продължително диагностициране
		Бързо интерпретиране	Консултация, обсъждане и анализ
Вземане на решение	Рефлексен отговор	Признаване или интуитивен отговор	Съзнателен анализ или обсъждане
Открито действие	Рутинни действия	Рутинни действия с бързи решения	Планирани действия с периодичен преглед на напредъка
Метакогнитивен подход	Ситуационна осведоменост	Имплицитно наблюдение	Мониторинг на мнения и действия, рефлексивно учене
		Кратки, противодействащи разсъждения	Групова оценка

Възможност за ефективна връзка между трите режима

Добрите учители притежават умения за незабавно идентифициране на случая и на почти автоматична реакция за поддържане на благоприятна за учене атмосфера в класната стая. Ако възникнат трудности, учителите трябва да могат да преустановят рутинната си работа, да вземат бързи решения и да коригират поведението си. Като това може да не е достатъчно за справяне с някои по-сложни проблеми, за чието разрешаване са нужни повече време и вероятно ангажиране на още хора в процеса на разрешаването им. При този съзнателен режим учителите осмислят действията си и тези на околните, прилагат различни подходи за разрешаване на проблема и се ангажират в съвместни дейности за вземане на решение и планиране с цел систематично справяне с по-упоритите проблеми.

Ходове, тенденции и идеи

Когато генерират идеи за основания на жизнения цикъл подход, учителите трябва да могат да правят връзка между своите непосредствени действия или „ходове“, за да създават учебни ситуации или да въвеждат „модели“, които помагат на учениците да бъдат ефективни участници в конкретни житейски ситуации. Но за да планират

участието в обществото в дългосрочна перспектива, учителите трябва да могат да погледнат по-общо на нещата и да работят с „абстракции“, необходими за свързване на различните учебни ситуации с общото житейско положение на детето. Сафиер, Хейли-Спека и Гоуер (2008) са

направили отделни структури на знанията и уменията на учителите. Много често това е отразено и в хода на придобиване на знания и умения в рамките на професионалния път на учителите:

	Ходове	Модели	Абстракции
Управление	Внимание Импулс Дисциплина	Пространство Време Рутинни действия	
Обучение	Яснота Принципи на учене	Модели на преподаване	
Мотивация	Очаквания Създаване на лични контакти	Климат в класната стая	
Учебен план			Разработване на учебен план Цели Планиране Общи цели за оценка на учебния процес

Участие

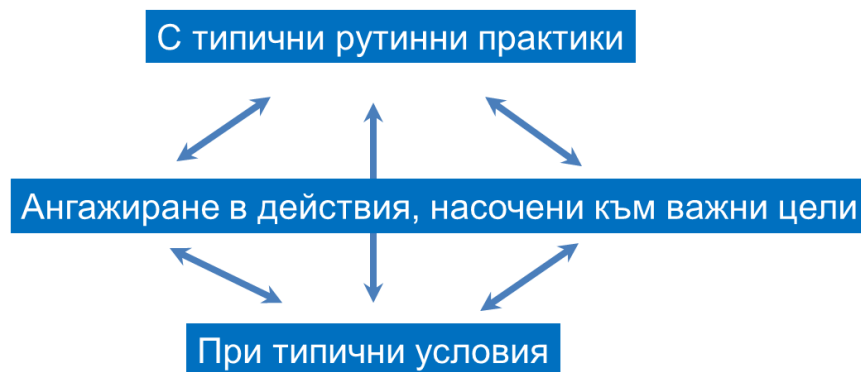
Участието като ключова концепция

Определението за участие и основен модел за разбиране на пречките за участие са представени в Модул 1 и са използвани отново в Модули 2 и 3. „Участие“ представлява процесът на приобщаващо образование, „достъпът“ се фокусира върху заложените средства, а „постиженията“ върху резултатите от образованието. Участието е ключов термин и в основания на правата подход. *Настоящото участие е основна предпоставка за бъдещото участие*: ако децата не могат да участват във всички подходящи житейски ситуации сега, много по-малко вероятно е да могат да го направят и в бъдеще, освен ако не получат адекватна подкрепа или ситуацията не се промени, за да стане по-благоприятна за участие.

Определение за участие

Участие е *да бъдеш ангажиран...* така нареченото „поведенческо ангажиране“ (положително поведение, участие в учебни и академични задачи, участие в училищни мероприятия). Участие е *показване и проява на компетентност* (напр. когнитивна, комуникативна, физическа, емоционална и др.).

Участие също е „*умствено ангажиране*“ (самоконтрол, гъвкавост при решаване на проблеми, стратегии за справяне); *показване и проява на автономност* (напр. насочване на вниманието, саморегулиращо поведение за предприемане на сложни действия, вземане на решения за нечий живот, самоопределяне); „*емоционално ангажиране*“ (афективни реакции, напр. интерес, щастие, идентифициране с учители и съученици); *показване и проява на принадлежност* (напр. показване на интерес към околните, мотивация за приемане на предложения от другите, усещане за приемане и благоразположение) *в типични рутинни ситуации при типични условия, които са насочени към лично или социално значими цели.*

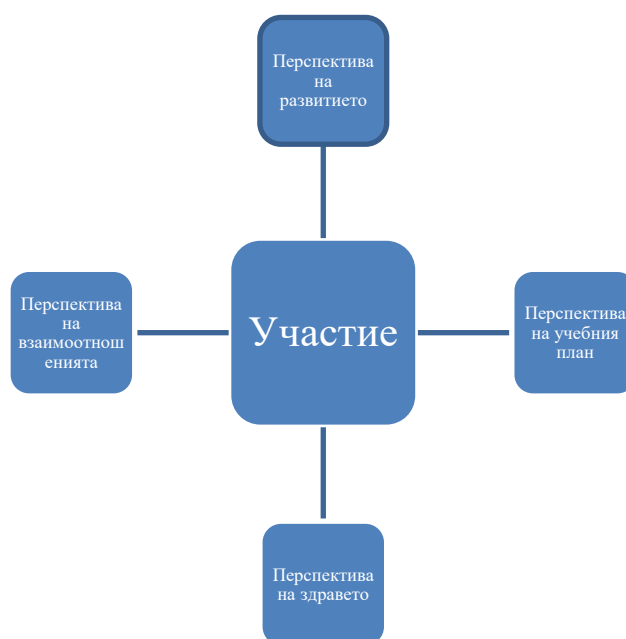

Всички деца могат да учат и да участват

Основната предпоставка на приобщаващото образование е всички деца да могат да учат и съответно да участват в ученето. Отговорност на училищата е да гарантират, че учениците учат смислени неща, както за себе си, така и за обществото. Тъй като участието винаги е свързано със ситуации, от особена важност е да се формира разбиране за ситуацията и да се осигурят инструменти за анализирането ѝ (вж. „модел на дейността“). Участието може да се анализира спрямо цели сфери от живота на детето (напр. образование, живот в училище, семеен живот, свободно време).

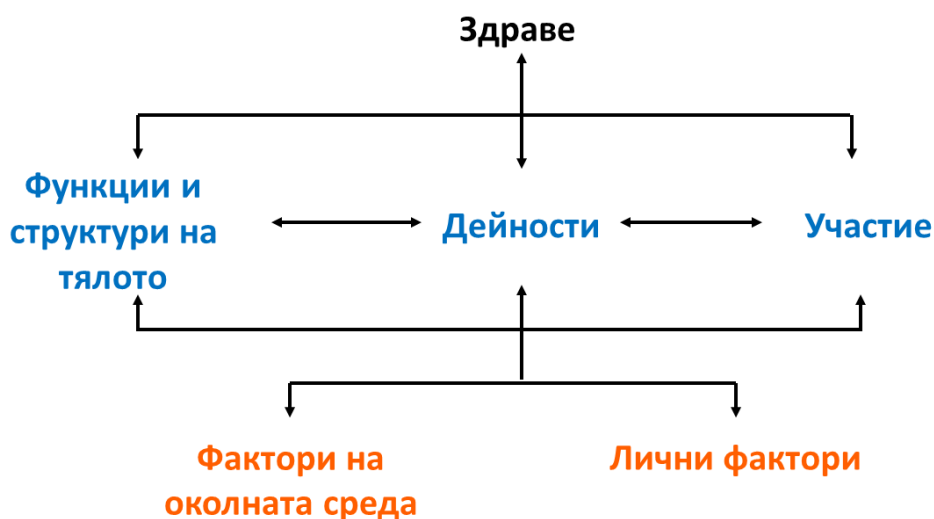
Четири перспективи на участието

Ако участието е ключова концепция за приобщаващото образование, трябва да се осигури модел за установяване на пречките за участие. В Модул 1 за тази цел са представени четири перспективи: „перспектива на развитието“ (подход, основан на жизнения цикъл); „перспектива на взаимоотношенията“ (личностен и системен подход), „перспектива на учебния план“ (компетентностен подход) и „перспектива на здравето“ (подход, основан на здравето и благополучието).

Перспективата на здравето преобладава

Образователните системи имат механизми за преодоляване на пречките за участие, които възникват в контекста на здравето и благополучието. Приобщаващото образование е възникнало от усилията за гарантиране на участие на децата с увреждания и здравословни проблеми. Затова и специалните системи за подпомагане имат дългогодишни традиции в много държави, които в определени случаи са довели до преекспониране на вниманието към определени деца (напр. деца на мигранти или от етнически/езикови малцинства) при специални образователни условия. Медицинският модел, заложен в основата на тези специализирани, често сегрегирани условия, дълго време е бил обект на критики, а през последните 10 години сме свидетели на нов модел за преодоляване на пречките за участие в контекста на здравето (WHO 2001, ICF-Model conceptualizing the current understanding of the dynamics of functioning and disability in the context of environmental and personal factors):

Перспектива на развитието

Друга традиция в повечето образователни системи е да се групират децата според възрастта им. Затова и очакванията на учителите са, че всички деца са на един и същ етап от развитието си и вероятно ще достигнат едно и също ниво в отделните сфери. При подобни очаквания разнообразието по отношение на развитието може да доведе до пречки пред участието на ученици, които се развиват по „нетипичен“ начин. Поради житейските обстоятелства, а също и поради генетично предразположение, траекториите на развитие са много разнообразни, дори сред децата от една и съща възрастова група (често дори в рамките на един и същ генетичен фонд). Осмислянето на перспективата на жизнения цикъл може да допринесе за по-добро възприемане на тези траектории на развитие и справяне със съществуващите различия.

Перспектива на взаимоотношенията

В повечето държави в миналото е имало културно хомогенна група деца. Концепциите за хомогенните групи са улеснявали взаимодействията, тъй като родителите са имали същите очаквания, убеждения и ценностни системи като учителите. Моделите на взаимодействие не са подлагани на съмнение, а от децата се е очаквало да се подчиняват на възрастните. За да се разберат пречките пред участието, дължащи се на липса на ползотворни и поддържащи взаимоотношения (вж. раздела „Ученето като социален процес“), е необходим модел или подход, който да помогне на училищата да добият представа за личната ситуация на децата и да анализират социалната среда, създадена в училище. В Модул 1 е представен модел, който разглежда системите и как взаимодействията, които те създават, влияят на участието на децата.

Моделът е разяснен по-долу и служи за запознаване с пречките пред участието, дължащи се на липсата на ползотворни взаимоотношения (вж. раздел „Системи и хора“).

Перспектива на учебния план

Не на последно място децата са възпрепятствани от участие поради факта, че не са имали възможност да учат и да придобият компетентностите, заложените от учителя или училището като предпоставка за участие. В много държави все още са налице недостатъчно гъвкави учебни планове, в които понякога е заложено дори какво трябва да се учи през всяка седмица от учебната година. Насочване на вниманието към по-широк набор от компетентности (вж. раздел „Компетентности“) може да помогне за създаване на персонализирани планове за учене.

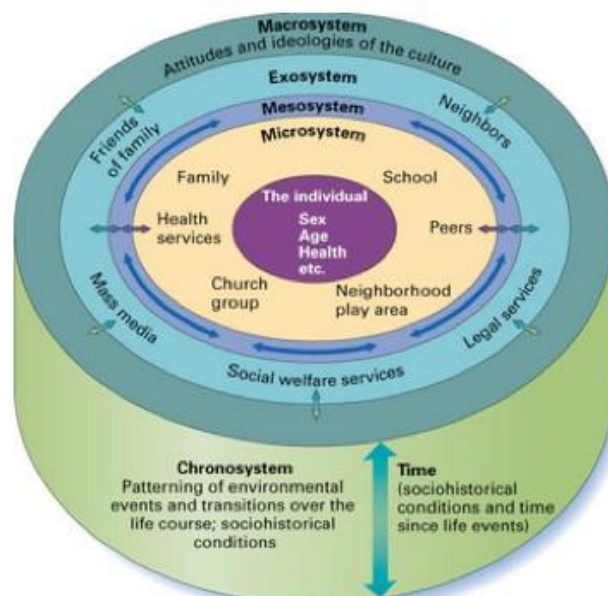
Системи и хора

Обединяване на системи и хора

Една от задачите на приобщаващото образование е да обединява хората и системите по начини, които насърчават участието за всички. По традиция фокусът е бил върху индивидуалните ученици и това как те се вписват в образователния процес. В началото на дебатите за приобщаване тази логика е обърната в противоположната посока: фокусът е изместен върху образователните системи и как трябва да бъдат структурирани, за да удовлетворяват нуждите на всички деца. В действителност никога не е само едното или другото, а приносът на системите и хората за приобщаване или изключване може да е различен в различните ситуации. Затова е важно да се осигурят инструменти и модели, които обединяват участието на хората и всеобхватността на образователните системи.

Разбиране за социалните системи

Изискването да се мисли едновременно от гледна точка и на хората, и на системите е отразено и в основания на човешките права подход (вж. съответния раздел). Задължително е зачитането на правата на индивида и тяхната прогресивна реализация да става чрез развитие на системи и организации. Затова учителите и училищата трябва да разполагат с инструменти за осмисляне на системите (вж. също раздела „Учене в училище“). Представеният тук модел за тълкуване на взаимоотношенията и системите, които те създават, е разработен от Юри Бронфенбренер:

Copyright © The McGraw-Hill Companies, Inc. Permission required for reproduction or display.

Има много подходи за описание на социалните системи, от които учителят е свободен да избира според предпочитанията си. Моделът трябва да може да позиционира индивида в центъра на системата, заобиколен от кръгове на взаимоотношенията, създадени в обществото. Моделът е представен в Модул 1 и е използван отново по-късно, за да се подчертае комплексният характер на живота на децата.

Хората като част от институции

За да се разбере начинът, по който системите и хората могат да се обединят в контекста на образователната система, се използва матрица, представяща и двете перспективи (индивид/система), нивата на образователната система и процесите в нея (заложені средства, действия, резултати). Този модел помага да се идентифицират практики в

образователните системи (на ниво класна стая, на ниво училище, на ниво политика) и как те могат да се променят, за да се подпомогне създаването на приобщаващи училища.

		Хронологична перспектива				
Училището като...		Измерване Събиране	Анализиране Разбиране	Планиране Решаване	Действие Осъществяване	Контролиране Оценка
Системна перспектива	Политики					
	Училища					
	Класни стаи					
<i>Съпричастните взаимодействия свързват условията/системите с хората</i>						
Участие на индивида (деца, учители, родители)						

Европейска агенция за специални потребности и приобщаващо образование, 2011 г.

Стрелките показват двете отправни точки за насърчаване на правата в образованието: „индивид към система“ и „система към индивид“. В реалния живот упражняването на правата винаги е въпрос за договаряне между хората и системите. Този модел помага да се осмислят различните отправни точки и начините за упражняване на правата.

Разрешаване на проблеми в институциите

Матрицата интегрира и цикъла на разрешаване на проблеми, който беше представен по-горе. По този начин се обединяват процедурите, разработени за разрешаване на конкретни проблеми (напр. разработване на персонализирани образователни планове) с общите практики на работа в училище. Приобщаването не е въпрос само за използване на

определени методи, инструменти или материали, но и за разработване на системата съобразно нуждите на всички заинтересовани лица. Затова в училищата трябва да се даде възможност да мислят чрез системи.

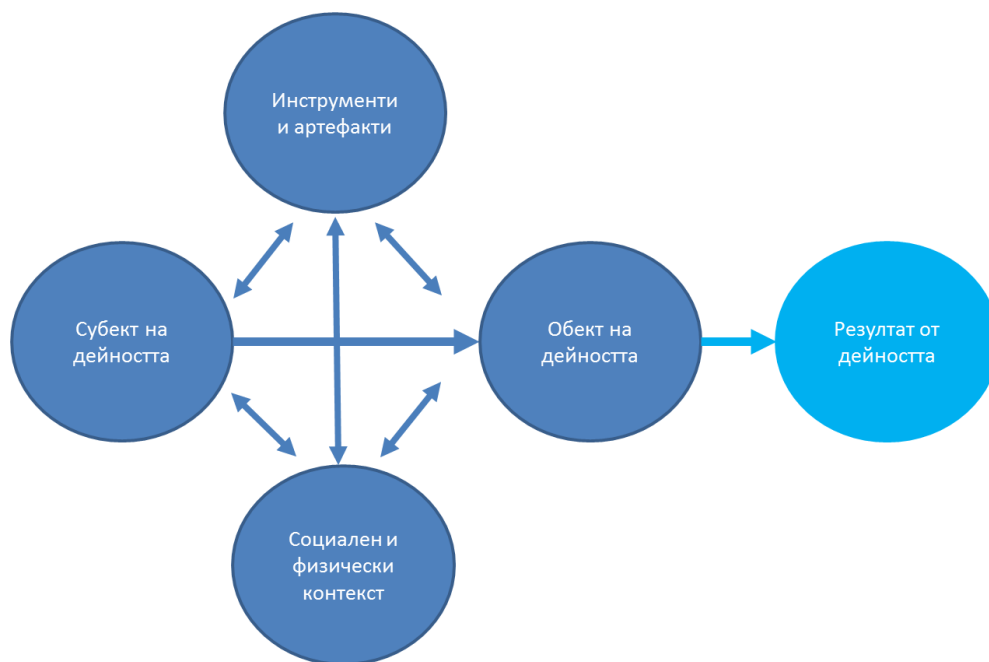
Модел на теория на дейността

Необходимост от координирани действия

Превръщането на приобщаващото образование в реалност означава всички хора да се обединят в координирани действия със споделена визия за създаване на приобщаващи училища и класни стаи.

Приобщаването и изключването са резултат от действията на хората, както преките взаимодействия с децата, така и непреките действия, които спъват участието. Моделът на теория на дейността е представен в Модул 1 и може да се използва винаги когато

участниците трябва да проучват, осмислят или предполагат дейности (свързани с разрешаване на проблеми и учене). В Модул 3 моделът се използва за полагане на цели и предоставяне на обратна връзка на учениците с фокус върху тяхната дейност, а не върху техните характеристики. Тъй като моделът прави връзка между индивида и контекста, в който се извършва действието, той е полезен за генериране на идеи за адаптиране на средата с цел улесняване на участието и ученето. Моделът е разработен от Юро Енгстрьом, фински педагог, и е базиран на работата на Виготски и Леонтиев. За целите на тези модули концепциите за „правила“, „общност“ и „разделение на труда“, описващи същността на дадено действие, са обединени в термина „контекст“:

Определения на компонентите

На диаграмата по-горе „Субект“ е лицето или лицата, които извършват дейността. Дейността се тълкува и анализира от неговата/нейната гледна точка (напр. учител). Понятието „обект“ е фокусната точка на дейността и определя към какво е насочена дейността. Това може да е друго лице, проблем, тема или някакъв предмет. Обектът се определя от субекта и се фокусира върху аспектите, свързани с изпълнението на дейността (напр. математика, поведение на ученика). „Резултат“ са всички предвидени и непредвидени резултати или въздействия, генерирани от изпълнението на дейността (напр. постижение, разочарование). „Инструменти и артефакти“ са физическите и когнитивните инструменти, използвани за извършване на дейността (напр. учебник, стратегии за учене, език). „Контекст“ са характеристиките на социалните условия или средата, в която се извършва дейността. Това може да са социални ценности, убеждения, норми или правила, но също и климатът в класната стая и подкрепата от съученици.

Приложение при различни социални условия

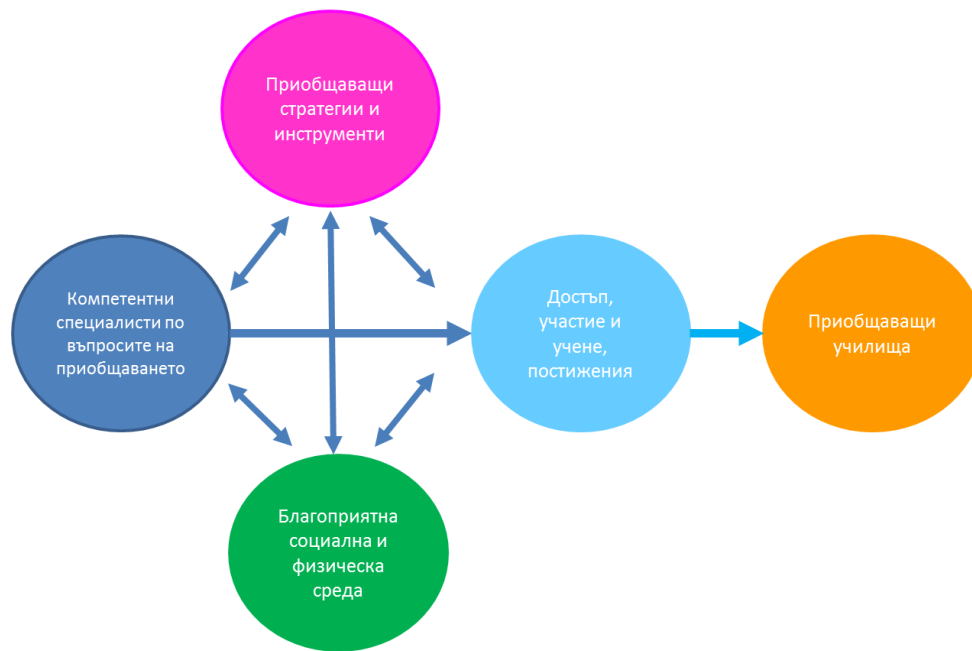
Моделът остава неясен, когато се разглежда в абстрактни условия, но добива смисъл и структура, когато се прилага към конкретни дейности. Компонентите могат да имат различни значения в различните ситуации, но структурата е достатъчно стабилна, за да ги направи разпознаваеми. Моделът помага да се мисли за дейностите от гледна точка на конкретните намерения или на използването на конкретни инструменти в даден контекст. Например едно момче може да не успее да разреши математическа задача, защото все още не владее добре съответния алгоритъм (мисловен инструмент), защото се страхува от провал (резултат) и затова не се ангажира с дейността (обект) или защото съучениците му се подиграват (контекст). Неуспехът на учител да въведе приобщаващи практики може да се дължи на

неговите/нейните ценности и убеждения (субект), липса на ефективни методи и адекватни материали (инструменти и артефакти), липса на разбиране за приобщаващото образование (обект), липса на мотивация или намерение за подпомагане на всички ученици (цел) или липса на подкрепа от главния учител или наставник (контекст).

Практикуващи общности

Реализирането на приобщаващото образование изисква координирани действия от много хора в различни ситуации и моменти. Приобщаващите училища и системите за приобщаващо образование не се създават веднъж и завинаги – те трябва да се разработват и поддържат като един непрекъснат процес. За да се възприемат училищата като учещи

общности или практикуващи общности със споделена визия за приобщаващото образование, което се постига чрез участието на всички заинтересовани страни, може да се използва следното адаптиране или тълкуване на модела:

Използване на модулите

Какво трябва да имат предвид учителите

Обучение за възрастни

Модулите за приобщаващо образование трябва да се преподават от възрастни на възрастни, а в повечето случаи от учители на учители или други специалисти, които работят в сферата на образованието. Модулите за обучение могат да се адаптират към различни условия и участници.

Обучителите и участниците имат свой специфичен опит в преподаването и ученето и го използват в рамките на обучението. Когато се използва по положителен начин, този опит може да допринесе много за процеса на учене на всички участници.

Учителите са експерти по знанието

Учителите са „експерти по знанието“. Те харесват знанието и обичат да учат нови неща, които са полезни за работата им. Участниците в дейностите най-вероятно ще бъдат ориентирани към резултатите и искат да научат нещо полезно. Важно е да се обсъдят и уточнят целите и приложимостта на модулите и дейностите, в които се предвижда да се ангажират участниците. Затова всички модули, раздели и отделни дейности трябва да имат

конкретна цел, за да могат учителят и участниците да се самоконтролират в действията си и по-лесно да провеждат дискусиите по темите.

Учителите са автономни

Независимо че експертите по знанието обичат да придобиват нови знания, те са склонни и ревниво да пазят знанието си, защото то е техният професионален капитал. И тъй като учителите идентифицират голяма част от нещата с това, което знаят, те са много чувствителни към „критиките“ или към това, което възприемат като „атака“ срещу тяхната автономност в класната стая. Много учители са свикнали да работят в изолация, те вероятно не биха харесали работата им да се подлага на обсъждане или не биха искали да сътрудничат в контекста на приобщаващото образование. Затова е важно техните знания да се използват в рамките на обучението. Това може да стане чрез практически задания или задачи, които засягат личните им интереси и представляват незабавна цел за усъвършенстване на работата им. Подобни задания може да се планират успоредно с модулите.

Смислен контекст за модулите

Където е възможно, модулите трябва да са част от по-общите усилия, които участниците са мотивирани да положат. Това може да е например, проект за по-голяма реформа, директно свързана с превръщането на училището или общността в по-приобщаващи. Подобен контекст осмисля дейностите и създава условия за тяхното изпълнение. Учителят трябва да е напълно наясно с по-големия контекст, в който се вписват модулите, а като фасилитатор трябва да помага на участниците да учат, да проучват проблеми и да работят за осъществяване на собствените си цели. Това се постига най-добре чрез интерактивен подход, който зачита знанието, стиловете на учене и предпочитанията за учене на участниците и който разглежда проблеми, които участниците разбират и са мотивирани да разрешават.

Приобщаващото образование – водещо за обучението

В обобщение може да се каже, че философията и принципите, залегнали в тези модули, трябва да ръководят учителя в собствената му работа. Това ще помогне на участниците да се запознаят с тях, защото ще имат възможност да ги приложат на практика. Учителите трябва да бъдат компетентни приобщаващи учители, за да могат да гарантират достъп, участие и постижения за всички участници. Разгледайте организационните принципи, описани в този модул.

Създаване на благоприятна среда

Учителите трябва да отделят внимание и на това как да създадат благоприятна среда. Те трябва да вземат предвид контекста на провеждане на обучението и да направят така, че той да улеснява и мотивира всички участници. Има няколко фактора, които допринасят за благоприятната среда:

- Целта на модулите отразява реалните нужди на участниците.
- Очакваните постижения и предвидените действия за създаване на по-приобщаващи училища се подкрепят и ценят от училища, местни власти и политици.
- По-широките общности, засегнати от промените към приобщаващо образование, са адекватно ангажирани (напр. представители на родители или инспектори участват в обучението и информират колегите си).
- Условията, в които се провежда обучението, са подходящи за интерактивно учене (напр. подредба на помещението, използвани материали, създадена атмосфера, взаимоотношения учител-участници).

За повече информация относно преподаването/ученето на възрастни и преглед на методите за учене вижте информацията, налична онлайн в сайтове като Wikipedia.
http://en.wikipedia.org/wiki/Category:Learning_methods.

Връзките по-долу ще ви насочат към подробна информация за някои от методите, включени в модулите, например:

- **Мисловна карта:** http://en.wikipedia.org/wiki/Mind_map
- **Концептуална карта:** http://en.wikipedia.org/wiki/Concept_map
- **Образование за възрастни:** http://en.wikipedia.org/wiki/Adult_education
- **Съвместно учене:** http://en.wikipedia.org/wiki/Collaborative_learning
- **Световно кафене:** [http://en.wikipedia.org/wiki/World_Café_\(conversational_process\)](http://en.wikipedia.org/wiki/World_Café_(conversational_process))
- **Групов пъзел:** [http://en.wikipedia.org/wiki/Jigsaw_\(teaching_technique\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Jigsaw_(teaching_technique))
- **Игра на решения:** http://en.wikipedia.org/wiki/Decision_Game

Методология на модулите

Насърчаване на ученето и участието

Модулите отразяват принципите и философията на приобщаващото образование и трябва да се използват в този дух. Приобщаващото образование се възприема като процес на насърчаване на ученето и участието на всички деца и младежи с цел осигуряване на достъп и участие и постигане на положителни резултати. За да се гарантира това, следните въпроси трябва да се задават преди всеки етап на планиране:

Ключови въпроси при планиране за използване на модулите, разделите и дейностите:

- Какво? Какво трябва да се научи? (цели)
- Защо? Защо трябва да се научи? (цел, ценности)
- Кой? Кой трябва да участва? (ангажиране)
- Как? Как трябва да се научи? (инструменти, стратегии)
- Къде? Къде трябва да се научи? (благоприятна среда)
- Кога? Кога трябва да се научи? (планиране на координирани действия в ситуации)

С помощта на модела на теория на дейността тези въпроси могат да бъдат задавани и обсъждани с участниците, за да се гарантира мотивация, да се направлява изпълнението на дейностите и да се постигат качествени резултати.

Обучителят трябва да уточни следното:

Модулите са организирани така, че да уточняват следните аспекти, където е възможно. Тъй като не може предварително да се определи конкретният контекст, в който ще се използват модулите, учителят трябва да уточни тези въпроси с оглед на специфичната ситуация, в която ще се използват модулите:

- Върху какво трябва да работят, на какво трябва да обърнат внимание или какво трябва да научат участниците? (учебна дейност)
- Защо трябва да участват в тази дейност? (цел на ангажиране в ученето)
- Кой трябва да се ангажира и как може да се гарантира участието? (предпоставки за учене)
- Как трябва да учат участниците? (инструменти, стратегии, методи за улесняване на

учебния процес)

- Къде трябва да учат участниците? (благоприятна среда, общност)
- Кога трябва да учат участниците? (последователност на учене, създаване на синергии за насърчаване на ученето)

Визуализиране на дейностите чрез модела на дейността

Ако тези аспекти бъдат засегнати по време на дискусиите за преглед на модулите и дейностите, участниците ще могат по-лесно да оптимизират участието си в учебния процес, както и да помислят за начини, по които да пренесат наученото в практиката. Ученето не е въпрос само на добавяне на още информация към паметта – то е процес, който ни помага да опознаем по-добре света и себе си с цел да станем по-компетентни и ефективни учители. Ученето намира отражение в поведението, ценностите, убежденията и разбиранията.

Прилагане на организационните принципи

Описаните във въведението организационни принципи и модели могат да се прилагат както в самото обучение, така и в практическата работа на учителите, които участват в обучението. Има общи постановки, които могат да се използват в различни социални условия. Те могат да придобиват различен смисъл в различните среди, но структурата е достатъчно обща, за да ги направи разбираеми. Споделянето на подобни общи модели и принципи е ключът към сътрудничеството между различните социални среди. Например *моделът на теория на дейността* може да се използва в различни сфери за анализиране и описание на дейностите. Учителите могат да използват модела, за да помислят за конкретна дейност в класната стая или за да разговарят с учениците за същата дейност, но от тяхна гледна точка. Главните учители или директорите могат да го използват, за да помислят за дейностите в своите училища. Обучителите и участниците могат да го използват, за да определят очакванията си и да дават оценка на дейностите в рамките на обучението.

Интерактивен подход

Ключът към прилагането на интерактивен подход е фокусиране върху ангажирането или въвличането на участниците в процесите. За да се подпомогне прилагането на този подход, модулите са базирани на дейности, свързани с приобщаващото образование, а не само на съдържанието. Принципите и целите на дейностите се представят възможно най-ясно, за да се улесни адаптирането, без да се загуби основната идея и намерение. Методологията на модериране също е максимално опростена, за да се гарантира успешното приложение на модулите. Методите, описани в дейностите, могат да се допълват или променят според предпочитанията на учителя и участниците.

Необходимост от повече възможности за учене

Модулите са в основата на процеса на обучение на участниците. Използването на други материали, много от които са разработени от УНИЦЕФ и нейните партньори, могат да обогатят този процес. Където е възможно, са направени препратки към актуални и полезни материали, а основната литература ще намерите в този встъпителен модул и в останалите три модула. Основните материали/ресурси ще намерите в:

- Регионален портал на ЦИЕ/ОНД за приобщаващо образование: <http://www.inclusive-education.org/>
- Платформа за обучение на УНИЦЕФ Agora: <https://agora.unicef.org/>

Структура на дейностите

Структурата следва модела на теория на дейността

Всички дейности са представени с помощта на една и съща структура за повече удобство на учителя. Първо е направен общ преглед, като е използвана структурата на модела на теория на дейността:

- **Цел (Защо?):** Представят се целите на дейността, описват се очакваните резултати.
- **Фокус върху дейността (Какво?):** Уточнява се защо се изпълнява дейността, какви проблеми се разглеждат и какво е най-важното за съдържанието на дейността. Задачата е да се опише рамката на проблема, върху който ще се работи.
- **Материали и методи (Как?):** Предоставя се информация за наличните инструменти или стратегии, които ще се използват.
- **Допълнителна информация/алтернативи:** Предоставя се допълнителна информация за дейността или се предлагат алтернативни възможности.

Уточняват се въпросите „кой?“ и „къде?“ за съответния модул

Въпросите за участниците (Кой?) и за контекста на ученето (Къде?) се поставят за целия модул, а не за отделните дейности. Участниците ще бъдат едни и същи за всички дейности, а най-вероятно и контекстът няма да се промени значително за различните дейности. Независимо от това, въпросите „Кой?“ и „Къде?“ са важни, за да се гарантира наличие на мотивация и най-висока степен на ангажираност на всички участници. В тази част се дава информация за „методите“, касаещи начина на взаимодействие или съвместно учене; предложените социални подходи трябва да се адаптират към предпочитанията на участниците.

Обща информация за учителя

За всяка дейност е предоставена обща информация за учителя. Този раздел ще помогне на учителя да свърже конкретна дейност с цялостната идея на модула и ще улесни ориентацията му. Информацията дава представа за причините за избора на дейността, а където е уместно, се прави теоретична обосновка и се изтъкват основните предпоставки.

След това подробно се описва последователността от стъпки за изпълнение на дейността. За да се улесни ориентирането в режимите на учене, са използвани следните нагледни символи:

Пленарна сесия – въведение в работата и отчитане на резултати.

Работа в големи групи.

Индивидуална работа с повече разсъждения.

Работа с партньор.

Писмена индивидуална работа.

PowerPoint презентации

Успоредно с описанието на последователността от стъпки в дейността, за повече нагледност се показва съответният слайд от PowerPoint презентацията. Учителят преминава през слайдовете внимателно, като се стреми да представя съдържанието по разбираем начин. На някои слайдове са представени конкретни решения или резултати от индивидуалната и груповата работа. Тези слайдове трябва да се включат в материалите за презентацията, но не и в материалите, които се раздават на участниците.

Адаптиране на модулите към националния контекст

Трите модула се разглеждат като прототипи с основни дейности, подходящи за прилагане при различни условия в различни държави. За да бъдат по-удобни за работата на учителя, те трябва да претърпят следните промени и допълнения:

- Превод на модулите на местния език.
- Разработване на подходящи за местния контекст примери (напр. казуси, примери за приложение).
- Обогатяване на учебните материали с местни ресурси.
- Адаптиране според културните различия (т.е. на примери, казуси).
- Адаптиране за различен тип участници.

Необходимо е също да се съчетае провеждането на модулите с други инициативи, напр. училищни реформи, разработване на политики или други образователни дейности, свързани с учителите:

- интегриране на модулите в по-обща образователна дейност, свързана с учителите (напр. първоначално обучение за учители);
- интегриране на модулите в национален план в подкрепа на приобщаващото образование (напр. създаване на мрежи);
- избор на адекватни модели за реализиране (напр. реализиране като част от по-голям училищен проект за развитие, каскаден модел, съчетан с менторство);
- обмисляне на нуждите от укрепване на капацитета на други заинтересовани страни.

Общ преглед на трите модула

Модул 1: Приобщаващо образование – визия, теория и концепции

Раздел 1.1: Въведение в приобщаващото образование

Цел на раздела:

- ✓ Създаване на приобщаваща обучаваща се общност в рамките на обучението.
- ✓ Извършване на общ ситуационен анализ: откъде идваш?
- ✓ Формулиране на очакванията (къде отиваш?) и мотивация.
- ✓ Уточняване на разбирането за „приобщаващо образование“ и избор на предварително работно определение.
- ✓ Представяне на ролята на учителя като агент на промяната.

Раздел 1.2: Лично професионално развитие

Цел на раздела:

- ✓ Да се разбере важността на професионалното развитие за приобщаващото образование.
- ✓ Да се даде определение за компетентностите на учителя във връзка с приобщаването.
- ✓ Да се обсъдят предразсъдъците, които определят действията ни.
- ✓ Да се уточнят някои от разликите между „начинаещи учители“, „опитни учители“ и „учители експерти“.
- ✓ Участниците да формулират визията си за приобщаващ учител.

Раздел 1.3: Подкрепа на разнообразието сред учениците

Цел на раздела:

- ✓ Да се уточнят предразсъдъците в групата/извън групата (фаворизиране в групата) и

- връзката с поставянето на етикети.
- ✓ Да се представят най-важните измерения на разнообразието.
  - ✓ Да се разгледа цикълът на потискане и участниците да нарисуват свой цикъл на овластяване.
  - ✓ Да се вземат предвид човешките права като фактор за отчитането на разнообразието сред учениците.
  - ✓ Да се обмислят начини как това знание да намери практическо приложение в училищата на участниците.

Раздел 1.4: Подкрепа за всички ученици

Цел на раздела:

- ✓ Участниците да помислят за собствен подход към ученето и реализирането на постижения.
- ✓ Да се запознаят с модел, който помага за тълкуване на учебните ситуации.
- ✓ Да се представи ученето като резултат от участието (не само като постижение).
- ✓ Да се разберат и организират различни сценарии/начини на представяне.
- ✓ Да се обмислят начини как това знание да намери практическо приложение в училищата на участниците.

Раздел 1.5: Работа с другите

Цел на раздела:

- ✓ Да се обмисли степента на приобщаване в общностите и училищата на участниците и да се използва тази информация за предлагане на действия.
- ✓ Да се изгради визия на приобщаващото образование, за да могат да се планират действия с колегите, учениците, родителите или общността.
- ✓ Да се направи преглед на съдържанието на модула.
- ✓ Да се идентифицират нуждите от допълнителна информация или разяснения.

Модул 2: Съвместни усилия за създаване на приобщаващи училища

Раздел 2.1: Комуникация за изграждане на взаимоотношения

Цел на раздела:

- ✓ Да се обсъди колко е важна комуникацията за човешките взаимоотношения.
- ✓ Да се направи карта на съществуващите професионални взаимоотношения на всеки от участниците.
- ✓ Да се представи комуникацията като споделена дейност.
- ✓ Да се наблегне на сътрудничеството за участие.

Раздел 2.2: Установяване на пречките пред участието

Цел на раздела:

- ✓ Да се установят подробно какви са пречките пред участието.
- ✓ Да се използват различни перспективи за анализиране на пречките пред участие.
- ✓ Да се разработят стратегии, които да се използват за проучване на пречките пред участието.

Раздел 2.3: Сътрудничество за преодоляване на пречките пред участието

Цел на раздела:

- ✓ Да се представи МКФ като обща рамка за сътрудничество (в контекста на здравето и благополучието).

- ✓ Да се разработят стратегии за сътрудничество в рамките на цикъла за разрешаване на проблеми.
- ✓ Да се представят и да се създадат инструменти, които да подпомогнат осъществяването на тези стратегии.

Раздел 2.4: Създаване на екипи и съюзи за приобщаване

Цел на раздела:

- ✓ Да се представят целите и дейностите на екипите по приобщаване.
- ✓ Да се направи преглед на наученото до момента и да се обсъди как то ще помогне на участниците да изградят свои екипи по приобщаване.
- ✓ Да се разработят стратегии за създаване на съюзи за приобщаване в общностите на участниците.
- ✓ Да се обсъди какво още биха искали участниците да научат.

Модул 3: Благоприятна среда за персонализирано учене

Раздел 3.1: Анализиране на учебните ситуации при децата и младежите

Цел на раздела:

- ✓ Да се приложи наученото дотук, за да се анализират учебните ситуации.
- ✓ Да се научат участниците да анализират ситуациите от гледна точка и на учителя и на учениците.
- ✓ Да се упражняват да насочват вниманието си върху ситуациите, а не върху характеристиките на учещия.

Раздел 3.2: Разработване на ефективни цели

Цел на раздела:

- ✓ Да се приложи основаният на жизнения цикъл подход при полагане на целите.
- ✓ Да се развие капацитет за разработване на ефективни кратко-, средно- и дългосрочни цели.
- ✓ Да се използват формулираните цели или намерения, за да се предоставя полезна обратна връзка.

Раздел 3.3: Адаптиране на ситуациите към изискванията на ученика

Цел на раздела:

- ✓ Да се научат участниците да свързват целите с учебните ситуации.
- ✓ Да се представят начини, по които да се подобри участието в класната стая.
- ✓ Да се приложи наученото дотук за разработване на персонализирани учебни планове.

Раздел 3.4: Разработване на практики в подкрепа на всички учещи

Цел на раздела:

- ✓ Да се разработят стратегии за реализиране в училищата на участниците.
- ✓ Да се разработят инструменти и методи, които участниците да използват в училищата си.
- ✓ Да се разработят стратегии за преминаване към приобщаващо образование.

